

4. Національний архів Республіки Молдова (далі – НА РМ). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 9321.
5. НА РМ. Ф. 6. Оп. 6. Спр. 837.

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІРМЕН БЕССАРАБІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ СТ. – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Маргарита Башли

кандидат історичних наук

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Остання третина ХІХ – початок ХХ ст. характеризувалися активною участю дворян та підприємців Бессарабії у благодійних справах. Для підприємців іноземного походження добродійна діяльність стала дійовим засобом їх соціокультурної адаптації. Дослідження благодійної діяльності вірмен має важливе значення для з'ясування історичних процесів формування соціальної і культурно-просвітницької інфраструктури повітових міст Бессарабії.

Наукове дослідження історії вірменського населення в Бессарабії було почате ще в ХІХ ст. Різноманітні відомості щодо чисельності вірмен, їх соціально-економічного положення містяться в матеріалах переписів населення краю, звітах губернаторів, статистичних оглядах, нотатках мандрівників тощо. Своєрідне зростання наукового інтересу до історії вірмен в Україні спостерігалось в 60-70-х рр. ХХ ст., що було пов'язано з проведенням спільних конференцій українських та вірменських учених. Значну увагу дослідники присвятили питанням переселення вірмен, їх комерційної діяльності та історії вірменської єпархії регіону. У сучасній українській історіографії, починаючи з 2000-х рр., спостерігається певне зростання інтересу до вірменознавчих студій. Окремі сторінки історії вірменського населення України розкриті у працях О. Поповича, І. Гаюк, А. Красножона, Л. Калустяна, Г. Кочаряна, В. Македона, Д. Давтяна [3] та ін. Однак, тема добродійної діяльності вірмен Бессарабії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. мало досліджена в українській науковій літературі.

Метою даної статті є дослідження добродійної діяльності вірмен Бессарабії та їхнє місце у розбудові культурної і соціальної інфраструктури краю.

Аналіз матеріалів І Всеросійського перепису населення, дозволяє стверджувати, що у Бессарабській губернії найбільша кількість вірмен проживала у Кишинівському, Аккерманському, Ізмаїльському, Оргеєвському та Белцькому повітах [6]. Зауважимо, що в Кишинівському та Белцькому повітах, на відміну від інших повітів, вірмени проживали в основному в сільській місцевості. Найчисельнішою була вірменська громада у м. Аккермані. Перша документальна згадка про вірмен у цьому місті відноситься до 1384 р.

Досягнувши економічного процвітання, вірмени Бессарабії не шкодували власних коштів на різні благодійні справи, вели широку культурно-освітню діяльність. Багато хто з них направляв значні суми для відкриття шкіл, лікарень, будівництва церков, а також на благоустрій повітових міст.

До числа найбільш відомих та заможних мешканців м. Аккерману входили представники вірменських торгових династій – Гозалови, Асвадуrowи, Попови, Єремєєви, Адамови, Саркізови, Оханови та інші. Зупинимось на добродійній діяльності деяких з них.

Відомим громадським діячем і меценатом Аккерману на рубежі XIX - XX ст. був дворянин вірменського походження Микола Іванович Гозалов, який успішно поєднував підприємницьку та викладацьку діяльність з участю у міському управлінні: був членом міської управи (1905-1907), гласним міської думи (1912-1916), членом Аккерманського присутствія з квартирного податку.

Микола Іванович викладав садівництво, городництво і виноградарство в Аккерманській учительській семінарії і в міському 5-ти класному училищі, а також організував сільськогосподарський курси для вчителів Бессарабської губернії при Байрамчанській учительській семінарії. Також, він разом зі своєю дружиною при власному господарстві організували «Аккерманську практичну школу виноградарства М.К. и М.І. Гозалових» [7].

Серед багатих вірмен Аккерману, які проявили себе на добродійній ниві слід назвати родину Єремєєвих. Представники цього роду, традиційно займалися виноробством та володіли виноградними садами. Родинні традиції добродійництва були закладені Єремєєвим Єремієм Макаровичем. Він опікувався церковно-парафіяльним вірменським училищем, а частину своїх земель, які розташовувались на узбережжі Чорного моря, передав під дитячі санаторії відомства імператриці Марії.

Син Є.М. Єремєєва, Олександр Єремійович, продовжив справу батька і швидко досяг успіхів у всіх сферах діяльності. О.Є. Єремєєв був дуже активним громадським діячем, про що свідчить перелік його посад та титулів: член-засновник Аккерманських громадських зборів (1881), член Аккерманського товариства взаємного кредиту (з 1883 р.), гласний міської думи (1895, 1912-1917), почесний мировий суддя (1907-1917), член повітової землевпорядної комісії від земства (1909-1911), член дирекції Аккерманського тюремного відділення (1909-1910), піклувального комітету про в'язницям (1911- 1916), член Аккерманського відділення Товариства порятунку на водах (1911-1914), член Комітету Олександро-Маріїнської громади сестер милосердя (1908) [1].

Олександр Єремєєв був Почесним членом Бессарабського губернського піклування дитячих притулків (1902-1907). За свою благодійну діяльність в січні 1911 р. був нагороджений орденом св. Станіслава 3-го ступеня.

Масштабною благодійницькою діяльністю відзначалася родина Асвадуrowих. Серед членів родини найвідомішим був меценат і благодійник Марк

Благодійність у сучасному світі: витoki, проблеми, перспективи

Семенович Асвадуров, який займався благодійністю та брав активну участь в громадських організаціях міста, за що отримав звання почесного громадянина. Необхідно відзначити його діяльність як піклувальника Шабської школи, піклувальника церковно-парафіяльної вірменського училища, члена опікунської ради Жіночої гімназії. У 1882 р. Марк Семенович відкрив у Шабській школі столярну майстерню. Також, він був одним із засновників Акерманського відділення Імператорського російського товариства садівництва. Як і багато інших меценатів, значну суму власних коштів М.С. Асвадуров виділяв для допомоги бідним та хворим мешканцям Аккерману. Був членом правління товариства Червоного хреста (1896,1899-1902) [1].

Представники інших гілок цієї численної вірменської родини, Олександр Мельхіседекович Асвадуров та Іван Сираганович Асвадуров, зробили значний внесок у благоустрій рідного міста.

Олександр Мельхіседекович Асвадуров – міський архітектор Аккермана. Після закінчення Кишинівського реального училища (1885), продовжив навчався в Інституті цивільних інженерів і отримав відповідне звання по I розряду. Після завершення навчання він був запрошений на посаду міського архітектора в місто Аккерман. З листопада 1902 р. обіймав посаду губернського інженера будівельного відділення в Бессарабському губернському правлінні (м. Кишинів). Олександр Мельхіседекович приймав активну участь у забудові повітових міст громадськими та житловими спорудами. Найвідоміший його проект – будівля Гербовецької громади Російського Товариства Червоного Хреста та Костюженська лікарня [4].

Іван Сираганович Асвадуров був ініціатором будівництва електростанції в Аккермані та налаштування електричного освітлення у всьому місті. У 1913 р. міська управа уклала договір з ним про будівництво в Аккермані центральної електричної станції. За умовами укладеного договору, І.С. Асвадуров мав збудувати та обладнати за власний рахунок м. Аккермані центральну електростанцію та налаштувати мережу електричного дроту по всьому місту. Електростанція визнавалася власністю міста, яка знаходиться у володінні підприємця 25 років [1].

Традиційно всі вірмени були піклувальниками Вірменської церкви та вірменських училищ. Так, у містечку Хинчешти Кишинівського повіту існувала приватна школа, яка утримувалась виключно на кошти місцевого дворянина вірменського походження Івана (Мурада) Емануїловича Манук-бея. За ініціативою та фінансовою підтримкою сім'ї Манук-бея у містечку збудували дві кам'яні церкви: православну та вірменську. Друга знаходилась виключно на утриманні Івана Емануїловича. У 1882 р, за його клопотанням в містечку відкрита телеграфна станція.

У 1910 р. до Будівельного відділення Бессарабського губернського правління надійшов клопотання від начальника Нахичевано-Бессарабської Вірмено-

Григоріанської єпархії архієпископа Нерсеса про затвердження проекту будівництва вірменської церкви у Бельцах. Ця церква зводилась за кошти Сорокського землевласника Мкртчича Івановича Лусахановича, на земельній ділянці, яку подарувала Марія Донаковна Фокшанян. Для подальшого утримання церкви М. Лусаханович передав земельну ділянку розміром двісті десятин в Бельцькому повіті [5].

У роки Першої світової війни та геноциду вірмен в Османській імперії важливу роль в наданні допомоги і порятунку великого числа вірмен зіграли гуманітарні організації, в їх числі і «Вірменські комітети». У жовтні 1914 р. вірменське Національне бюро (Тифліс) відправляло листи до всіх вірменських громад Російської імперії з проханням організувати надходження добровольчих пожертв для потреб вірмен, постраждалих під час бойових дій. Заклики Національного бюро досить швидко знайшли підтримку у вірменських громадах, у яких відразу почали формуватися спеціальні «Вірменські комітети». Такі комітети були утворені також в Одесі та Аккермані. Данні комітети займалися облаштування та опікування вірменськими біженцями.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. одеські вірмени декілька разів зверталися до міської влади з проханням затвердити статут Вірменського благодійного товариства, але воно було відхилене. 8 травня 1912 р. одеські вірменки звернулися з проханням до Одеського градоначальника про затвердження статуту «Одеського вірменського (григоріанського віросповідання) жіночого благодійного товариства допомоги учням, які навчаються в середніх навчальних закладах і на вищих жіночих курсах». Перший варіант статуту був відхилений. І лише з третьої спроби 21 березня 1914 р. товариство було зареєстроване. Очолила товариство дружина купця першої гільдії Асанет Каспарівна Унанова. Її заступницями обрано Катерину Данилівну Баєву, скарбником – Анну Борисівну Попову, секретарем – Луїзу Христофорівну Асвадурову [2, с. 52]. Фінансову підтримку товариству надавали місцеві підприємці, купці, священники та ін. Одним із меценатів був й видатний вчений, доктор сільськогосподарських наук, винороб, благодійник та засновник першого в Російській імперії науково-дослідного закладу виноградарства і виноробства Василь Єгоровича (Геворкович) Таїров.

Таким чином, добродійна діяльність увійшла в традицію для цілого ряду бессарабських вірмен – Гозалових, Асвадурових, Попових, Єремєєвих, Адамових, Саркізових, Оханових та ін. Вірменські добродійні ініціативи спрямовувалися на сферу освіти, благоустрій повітових міст, допомогу постраждалим під час бойових дій, опіку вірменськими біженцями тощо. Водночас велику частину коштів вірмени направляли на підтримку своєї церкви, що сприяло збереженню їх культури.

Література:

1. Аккерманское купечество. Сыновья Исаака Асвадурава. URL: <https://old-akkerman.livejournal.com/1157.html>.

2. Білоусова Л.Г. (2017) Національні товариства в Одесі в ХІХ – на початку ХХ ст. *Український історичний журнал*. С. 46-63.
3. Давтян Д.А. (2017) Громадсько-політична діяльність вірмен Північного Причорномор'я (1778-1920 рр.): автореф. дис. спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія; ЧДУ ім. П. Могили. Миколаїв. 20 с.
4. Національний архів Республіки Молдова (НАРМ), ф. 6, оп. 11, спр. 418.
5. НАРМ, ф. 6, оп. 4, спр. 1614, арк. 6.
6. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / Изд. Центр. стат. ком. МВД; Под ред. Н.А. Тройницкого. Т. III: Бессарабская губерния. 1905. С. XIII.
7. Румыния, Молдова, Бессарабия, Приднестровье. Генеалогия: Все о Бессарабии. URL: <http://www.bessarabia.ru/1001.htm>.

ФІЛАНТРОПІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА ІВАНОВИЧА ХАРИТОНЕНКА

Ольга Гайдай

кандидат історичних наук, доцент

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Родина Харитоненків пройшла складний шлях по станових сходах та зробила благодійницьку та меценатську діяльність своєрідним чинником стратегії підприємницької діяльності та культурного розвитку. Отримати економічні привілеї, громадське визнання заслуг, нагороди, почесні звання без слави мецената та благодійних заслуг було неможливо. Успіх в економіці був тісно пов'язаний з великими грошовими витратами на благодійну справу. Таким чином, уряд того часу не лише намагався підтримувати традиції доброчинності, але й вирішував болючі проблеми соціальних витрат, на які держава майже не виділяла коштів [3, с. 97-103]. Витрати родини Харитоненків у 1899–1912 рр. наведені у документі «Благодійні витрати», який свідчить про доброчинні та благодійницькі справи, такі як: виплата пенсій, допомога службовцям та на виховання сиріт, допомога та відпустки вчителям, витрати на школи, допомога та відпустки духовенству і на церкви, допомога бідним та різні виплати [1, арк. 5 зв.].

Філантропія як соціокультурний феномен нагадує нам про те, що далеко не все в світі вимірюється категоріями зиска та окупності витрат. Філантропія - це благодійність, милосердя і безмежна відданість справі поліпшення добробуту одержувачів допомоги. Філантроп не розраховує на вигоду від своїх дій і не претендує на неї навіть у випадках, якщо ця вигода настає. Ми будемо використовувати цей термін в його класичному розумінні як любов до людей. Доволі часто поняття філантропія і благодійність виступають синонімами. З цим важко посперечатися, але на наше переконання різниця між філантропією і добродійністю лежить не в конкретних формах дії, а виключно в сфері мотивації.